

CONVERSA

Alfons Pla

AL MAS REDÓ, A LA VALL DE LES FONTS DE CALONGE, LES VINYES ENCARA DONEN MOLTS BOCOIS DE VI CADA ANY

RETRAT DE FAMÍLIA

Mas Sagrera de Sant Sadurní

LA FAMÍLIA MIR-ANGUERA CRIA TRUGES QUE TENEN CAMP PER CÓRRER I BONES VISTES

PERFILS

Joan Sais

PAGÈS DE LA VALL D'ARO I MASOVER DE CAN FONTANELLA MÉS DE 7 DÈCADES

Maria Estañol

MÉS DE 30 ANYS AL CAPDAVANT DE LA TAVERNA DE CAN MET XICÓ, DEL FIRAL DE CASSÀ

Amàlia Terrades

NADA EL 1915, AQUESTA MODISTA DE LA BISBAL HA TRET EMPENTA DEL SOFRIMENT

Josep Casadellà

NEGOCIANT RAMADER I ALCALDE DE GUALTA DURANT 18 ANYS

INDRET

Bordils

A PEU

De Girona a la platja de Castell

gavarres

www.gavarres.com

DOSSIER

ELS JOCS

54 pàgines que ens convidaran a jugar a fireta, a la baldufa, a saco, a pilota... i que també ens faran seure al costat d'un jugador a la taula d'un cafè o d'un casino per viure com la sort s'atura o passa

JARDINS DE CAP ROIG CAIXA GIRONA PARC D'ESCULTURES

PALAFRUGELL - MONT-RAS

Situació GPS:

X:514790 / Y:4636328

Latitud: 41.885136; Longitud: 3.181499

Horaris

D'abril a setembre: de 10.00 a 20.00 h

D'octubre a març: de 10.00 a 18.00 h

Gener i febrer: dissabtes i diumenges de 10.00 a 18.00 h

Telèfon: 972 61 45 82

www.caproig.cat

Caixa Girona
OBRA SOCIAL

EDITA >

Editorial Gavarres, SL
 Germà Agustí, 1
 17244 Cassà de la Selva

REDACCIÓ >

Telèfon 972 46 29 29
 revista@gavarres.com

PUBLICITAT I SUBSCRIPCIONS >

Telèfon 972 46 29 29 (Eva)
 comercial@gavarres.com

DIRECTOR EDITORIAL >

Àngel Madrià
 angel@gavarres.com

DIRECTOR >

Pitu Basart
 pitu@gavarres.com

COORDINADORS >

Eloi Madrià > Patrimoni i temes
 Carles Serra > Actualitat

COL·LABORADORS >

Xavier Albertí
 Joan Badia-Homs
 Aina Basart
 Eduard Baulida
 Teresa Bonal
 Jordi Bonet-Coll
 Josep Burset
 Ricard Casanovas
 Xavi Casorrán
 Xavier Castillón
 Francesc Còrdoba
 Martí Cortadellas
 Xavier Cortadellas
 Teresa Costa
 Paco Dalmau
 Miquel DescLOT
 Lluís Freixas
 Josep M. Fusté
 Núria Garro i Sais
 Pere Gifre
 Dolors Grau
 Rafel Hereu
 Isabel Llauger
 Albert Llenas
 Joan Llinàs
 Elvis Mallorquí
 Miquel Martín
 Lúdia Masllorens
 Josep Matas
 Jordi Merino
 Carme Montalbán
 Lourdes Oliveras
 Miquel Pairoli
 Joan Pinsach
 Marta Planellas
 Àngel del Pozo
 Judit Pujadó
 Eduard Punset
 Enric Ramonet
 Xavier Rocas
 Nuri Sabat
 Elisabet Serra
 Jordi Turró
 Salvador Vega
 Pep Vila
 Sílvia Yxart

EDICIÓ DE TEXTOS >

Núria Ferriol
 Carme Xifre

DISSENY I MAQUETACIÓ >

AMDG (Jon Giere)

IMPRESSIÓ >

Agpograf

DISTRIBUCIÓ >

GLV

DIPÒSIT LEGAL >

GI-689-2002

ISSN >

2013-3669

PUBLICACIONS DE L'EDITORIAL >

Cadí-pedraforca
 www.cadipedraforca.cat

Les Garrotxes
 www.garrotxes.cat

Gavarres
 www.gavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

«Mili» publicació en Català 2004/
 «Arbog» 2005/
 «PPEC» Millor Editorial en
 Català 2008

FOTO DE PORTADA:
 REALITZADA AL MUSEU DE
 LA HISTÒRIA DE LA JOGUINA
 DE SANT FELIU DE GUÍXOLS.
 AUTOR: JOSEP M. FUSTÉ.

gavarres

4-5

PRIMERS RELLEUS UN VELL VEÍ DE PALAU-SATOR

MIQUEL DESCLOT (TEXT) // ÀNGEL DEL POZO (IL·LUSTRACIÓ)

7-15

CARTES DELS LECTORS / ACTUALITAT

16-21

CONVERSA ALFONS PLA

XAVIER CORTADELLAS (TEXT) // EDUARD PUNSET (FOTOGRAFIA)

22-27

RETRAT DE FAMÍLIA MAS SAGRERA DE SANT SADURNÍ DE L'HEURA

JORDI BONET-COLL (TEXT) // EDUARD PUNSET (FOTOGRAFIA)

28-35

PERFILS

JOAN SAIS / MARIA ESTAÑOL / AMÀLIA TERRADES / JOSEP CASADELLÀ

XAVIER CASTILLÓN, PITU BASART, JORDI BONET-COLL, JUDIT PUJADÓ (TEXT)
 NÚRIA GARRO I SAIS, AINA BASART, EDUARD PUNSET I JUDIT PUJADÓ (FOTOGRAFIA)

37-93

DOSSIER
ELS JOCS

PITU BASART (COORDINACIÓ)

95-113

PATRIMONI

ETNOLOGIA // ARQUITECTURA // ARQUEOLOGIA // HISTÒRIA // LLENGUA
 LITERATURA // SURO // FAUNA // FLORA

114-118

INDRET BORDILS

PITU BASART (TEXT) // LÚDIA MASLLORENS (FOTOGRAFIA)

120-123

UNA MIRADA EN EL PAISATGE ROCA PONÇA, EL VIGOR DE LA TERRA

MIQUEL PAIROLÍ (TEXT) // XAVIER ALBERTÍ (FOTOGRAFIA)

124-126

A PEU

LA TRANSGAVARENÇA

XAVI CASORRÁN I JOSEP MATAS (TEXT I FOTOGRAFIA)

128-129

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA CONSTRUCCIONS

LLUÍS FREIXAS (TEXT) // DOLORS GRAU (RECERCA FOTOGRÀFICA)

CONVERSA AMB EL PROPIETARI DEL MAS REDÓ. *Fa més de quaranta anys, Pere Caner va parlar del mas Redó a l'última part de La Vall de Calonge, una petita enciclopèdia de geografia, d'història, de folklore o de toponímia d'aquesta vall. El mas Redó apareix al capítol dels itineraris, que és també l'últim. En total, d'itineraris, n'hi ha vuit. El mas Redó és en el quatre, l'únic que, segons Caner, és exclusivament de muntanya. El que fa sis és de les Gavarres. N'hi ha dos més que són també en part de muntanya. Sembla que les Gavarres siguin encara una mica lluny.*

Xavier Cortadellas > TEXT // **Eduard Punset** > FOTOGRAFIA

Alfons Pla

L'itinerari número quatre comença a Calonge, passa pel mas Ponjoan i per la masoveria del mas Bou, a Bru-gueres, i segueix per can Moner, per can Ribot i per can Monells, ja a la vall de les Fonts, que és on hi ha el nostre mas. L'itinerari continua cap al puig Cargol i cap a can Ribot de Fitor. De retorn, fent marrada, passa pel puig dels Daus, pel mas Pere i per la vall del Tinar. Pere Caner no diu els quilòmetres.

Durant molt de temps, quan era petit i quan era jove, de clar o de fosc, amb sol o pluja, l'Alfons Pla anava o tornava de Calonge per aquest camí. Avui, però, puja al cotxe, va cap a Sant Antoni, gira com si anés a Sant Daniel, passa pel cementiri i arriba a la Finca Verd. És el

que hem fet nosaltres. «Heu d'anar cap a darrere d'aquella muntanya», deia la gent a qui ho preguntàvem. *Aquella muntanya* és el puig Cabrer. 128 metres d'alçada, segons el mapa. Calonge queda a la nostra esquena; Sant Antoni i la badia de Palamós, a la banda dreta. Edificis que es van allunyant, mentre entrem cap a la part més marítima del que per Pere Caner no eren encara les Gavarres.

Són les cinc molt tocades d'un dia d'hivern. Fa fred, comença a ser fosc, força abans d'arribar a dalt del puig, girem a l'esquerra i anem baixant lentament a la vall de bracet amb les primeres ombres. Fa més de mitja hora que l'Alfons Pla ens espera. El veiem de lluny, feinejant al costat del mas que mira a la carre-

tera, incapaç d'estar-se gaire estona sense fer res. Sembla que no vigili, però vigila.

—«**És que ens hem perdut**», dic, abans de baixar del cotxe.

—«Aparqueu aquí», contesta.

—**Com que és la primera vegada que ens veiem, ens quedem xerrant a fora uns minuts. En total, som quatre: l'Alfons, l'Eduard, jo i la Pitufa, la gossa que fa companyia a l'Alfons. De tant en tant, ens arriben els trets d'una colla de senglaners. Potser el senglar també és entre nosaltres i no el veiem. «No el tocan, no», diu l'Alfons. I ens parla satisfet d'un vi dolç que fa.**

—«Jo en dic garnatxa. En Molla en diu un altre nom. En Josep Margarit,

RETRAT DE FAMÍLIA MAS SAGRERA DE SANT SADURNÍ DE L'HEURA.

Per arribar al mas Sagrera anem fins a Monells i després resseguim el Rissec, com si anéssim aigua amunt. Abans d'arribar a l'encreuament dels quatre camins, el riu ens fuig cap a la dreta. Nosaltres, però, li continuem anant al darrere: a la cruïlla també girem a la dreta i el travessem. I de seguida topem amb el primer dels molts porcs que veurem en aquest mas: aquest, però, no gruny perquè és de ferro.

Jordi Bonet-Coll > TEXT // **Eduard Punset** > FOTOGRAFIA

Temps per engegar truges, temps per reflexionar

Aquest barri, que pertany a Sant Sadurní de l'Heura, porta el nom del riu. Abans de travessar el Rissec, ens hem aturat per fotografiar el mas. Situat en un indret elevat, el mas Sagrera és imponent. Però en Sadurní Mir Darnaculleta i la Montserrat Anguera Garcia fa relativament poc, tretze anys, que es van acostar tant a les Gavarres. Abans n'estaven una mica més allunyats: can Bonjoan, can Coia i can Rafardillo són al barri de la Bordeta de

Cruïlles. Esmento tres masos, que no estan gaire separats un de l'altre, perquè tots tres formen part del pe-riple vital d'en Sadurní.

Va néixer a can Rafardillo, propietat d'en Serrats, l'amo de can Bonjoan. A can Rafardillo hi van viure fins a l'any 1945. Després, quan els Serrats se'n van anar a la Bisbal, la seva família es va instal·lar a can Bonjoan. I s'hi van estar cinquanta anys, fins que els Serrats hi van tornar. Can Coia, l'altre mas, és on va

néixer el seu avi, en Sadurní Darnaculleta Isern. Era del germà gran, en Martí, l'hereu, però l'avi Sadurní l'hi va acabar comprant. I quan en Sadurní Mir es va casar, hi va anar a viure. A can Coia hi havia hagut un trull i un escorxador: «La gent els comprava carn. Jo havia sentit a dir al meu avi que passaven per la Bisbal amb una espatlla de bou a l'esquena mentre cridaven: 'Bou a can Coia!'». L'avi Sadurní també havia treballat per en Font de Cruïlles, a

JORDI BONET-COLL [La Bisbal d'Empordà, 1969. Escriptor]
EDUARD PUNSET [Vilopriu, 1948. Fotògraf]

qui duia amb un carret a jugar a cartes a Girona. Una de les tres filles que va tenir, la Teresa, quan va fer els divuit anys se'n va anar a servir a can Bonjoan. En Sadurní ens ho explica: «La meva mare, la Teresa, feia de minyona i de mainadera d'en Josep Serrats. El besavi d'en Serrats es deia Joan Alenyà i, cada dissabte, repartia pa als pobres. D'aquí ve el motiu del mas: el bon Joan». De fet, de Cruïlles no es pot dir que se n'hagin anat del tot: en Sadurní i la

Montserrat reparteixen la seva vida entre can Coia i el mas Sagrera.

Per circumstàncies que no vénen al cas, al mas Sagrera hi hem anat a l'estiu i a la primavera. La primera vegada, un dia bullent de mitjan agost, vam seure en una taula de fusta, sota la beneïda ombra d'una gran olivera. Com que estàvem acalorats, en Sadurní ens va convidar a menjar un meló fresc i dolç. Li vam preguntar si era seu: «No, és d'un veí: jo li dono fems i ell em dona melons,

són canvis de pagès!» Bona filosofia, el primer tast de la curiosa filosofia d'en Sadurní Mir. Molt a prop de la taula i de l'olivera, hi ha una gran bassa. Ànecs i cignes hi xipollejaven i ens feien venir enveja. Quan tornem al mas al mes d'abril, la Montserrat ens parla d'aquests estadants: «Ara és quan fan el niu i a principis de maig neixen. Però aquest any encara no l'han fet. Potser és culpa del temps, sembla que no vol acabar d'arribar la primavera. Ara hi ha dos cignes.

A dalt, el mas Sagrera, grandíols, i un dels camps per on corren les truges. A baix a l'esquerra, la truja protegeix els porquets del fotògraf. A baix a la dreta, la Montserrat Anguera i en Sadurní Mir.

M3

Pavimentació del carrer Ample a la Bisbal d'Empordà.

ANY: 1933

AUTOR: EMILI CASAS

PROCEDÈNCIA: ARXIU COMARCAL DEL BAIX EMPORDÀ. FONS EMILI CASAS

M4

Construcció de la fàbrica de can Coromina a la Bisbal.

ANY: 1917

AUTOR: EMILI CASAS

PROCEDÈNCIA: REPRODUCCIÓ DEL LLIBRE *EMILI CASAS FOTÒGRAF.*

AJUNTAMENT DE LA BISBAL - ARXIU HISTÒRIC COMARCAL, LA BISBAL, 1985

DOSSIER ELS JOCS

PITU BASART > COORDINACIÓ

Guanyar i perdre [PÀG. 38]

PITU BASART [Cassà de la Selva, 1960. Filòleg]

Jocs prohibits [PÀG. 40]

ELVIS MALLORQUÍ [Riudellots, 1971. Historiador]

I si els gossos del rei vénen [PÀG. 44]

XAVIER CORTADELLAS [La Bisbal d'Empordà, 1956. Escriptor]

Llaunes de sardines reciclades [PÀG. 48]

MARTA PLANELLAS [Barcelona, 1975. Periodista]

A bàndols i a 'pidralta' [PÀG. 50]

SÍLVIA YXART [Barcelona, 1980. Periodista]

Saco a la plaça, sortint de missa [PÀG. 52]

EDUARD BAULIDA [Girona, 1963. Logopeda]

Treballar aviat i no jugar gaire [PÀG. 56]

MARTÍ CORTADELLAS [La Bisbal d'Empordà, 1985. Filòleg i periodista]

Els nens pels carrers de Verges [PÀG. 60]

SALVADOR VEGA [Verges, 1964. Historiador]

Viure als Metges [PÀG. 62]

JOAN PINSACH [Llagostera, 1958. Professor d'ensenyament secundari]

Juguets Koris [PÀG. 64]

ENRIC RAMIONET [Llagostera, 1958. Articulista d'El Punt]

Can Perich, de Girona [PÀG. 66]

ISABEL LLAUGER [Barcelona, 1966. Filòloga]

Els tresors més preuats [PÀG. 68]

TERESA COSTA [Santa Cristina d'Aro, 1963. Llicenciada en humanitats]

Las Vegas de l'Empordà [PÀG. 72]

TERESA BONAL [Palafrugell, 1959. Filòloga]. NURI SÀBAT [Palafrugell, 1959. Filòloga]

El mahjong al Casino dels Nois [PÀG. 76]

PITU BASART

Jocs d'envit [PÀG. 79]

ELISABET SERRA [Caldes de Malavella, 1976. Periodista i fotògrafa]

Esbarjo masculí [PÀG. 82]

JOAN PINSACH

Canari! [PÀG. 86]

PITU BASART

Del Centro a Can Mariano [PÀG. 92]

MIQUEL MARTÍN [Begur, 1969. Escriptor]

Cotxe del Museu
d'Història de la Joguina
de Sant Feliu // FOTO:
Josep M. Fusté.

DOSSIER ELS JOCS

Guanyar i perdre

Pitu Basart > TEXT

Tota la vida mirem enrere. El present, tan prim que amb prou feines es fila, només té sentit quan es fossilitza en el record: el fa una estona es torna el fa un temps i el fa un temps es converteix en el fa anys. Tota la nostra vida es projecta en el passat. I aquest passat té una reina absoluta, un punt de convergència a què tots anem a parar: la infantesa, el territori perfecte, aquella arcàdia perduda que hem esporgat de maldat, d'impureses, aquell país que només acull espais en els quals la felicitat ha marcat tots els actes. Les pors, les mancances, les desgràcies d'un nen es curen amb un bàlsam que ho guareix tot: la capacitat infantil d'abstreure's d'una situació insostenible, de convertir la vida amarga en un petit món perfecte, de transformar qualsevol activitat –per dura que sigui– en un joc. El carrer, la colla, els amics; les nines, la rutlla, la pilota, el bèlit; riure, divertir-se, guanyar i perdre... el joc, l'expressió més pura de la felicitat infantil.

Però creixem. Ens fem grans a empentes. Ens sap greu deixar la bandera de la innocència i sostenir la de les responsabilitats; uns ho fan molt aviat: als vuit anys, a engegar els porcs i als dotze ja fer el mateix que un home adult; a d'altres, la vida els té en més consideració: els permet d'obrir llibres i

continuar jugant fins més tard. I tots plegats, quan som en aquesta nova pàtria, la de les persones grans, enyorem aquell passat plàcid, aquells jocs amables, aquella companyonia dolça. I busquem espais que ens permetin reviure tot aquell univers, que ens facin oblidar la rutina del treball, la duresa de les relacions, l'amargor adulta. Entrem als hostals, als cafès, als casinos per veure si recuperem part d'aquell núvol blau. Busquem la colla infantil. Fem tertúlia, parlem amb els companys, riem, bevem. Però la vida, a vegades, ens enfosqueix la mirada. Ens és més difícil perdonar una falta, oblidar un retret. Endurim el gest. Apostem fort. En el feltre verd, a sota dels diners, hi ha somnis, projectes enrunats, esperances vanes. Som adults, però continuem jugant. Al canari, a escacs, al pòquer, a la botifarra, al mahjong, a daus, a billar... Continuem guanyant, continuem perdent.

El dossier que us presentem segueix el camí del joc. Comencem mirant-nos-el des d'una perspectiva històrica: l'Elvis Mallorquí ens parla dels jocs que prohibia l'església i denunciaven els visitadors que els bisbes enviaven a les parròquies a l'edat mitjana; en Pep Vila, per la seva banda, aprofita un joc de l'oca de cals seus avis de Celrà per fer una

colla de reflexions a l'entorn del joc i la mateixa vida.

La segona part és dedicada als jocs infantils. En Xavier Cortadellas juga a tots els jocs que es feien al barri vell de la Bisbal i es diverteix al riu Daró amb la companyia dels records, sobretot, d'en Josep Bahí. L'Albert Llenas fa memòria del joc de la guilla al pati de la dura escola dels anys seixanta, també a la Bisbal. La Marta Planellas explica els divertiments de fireta de na Maria Rabassa i els del bèllet d'en Jaume Ruai. La Sílvia Yxart es passeja de la mà de la M. Rosa Pou i la Mercè Vicens pel pati de l'escola de Torroella dels anys 30 a l'hora de l'esbarjo i descobreix que el pati de l'escola de l'Estartit era la platja, segons li conten en Francisco Tabernero i l'Angelina Viñas. L'Eduard Baulida rememora el saco que es va jugar a Bordils i Celrà fins als anys 50 i recupera la figura d'en José Arizcuren. En Martí Cortadellas ha parlat amb en Lluís Basacoma de Fonolleres i l'Ernest Torroella de Peratallada, que havien treballat més que no pas jugat. En Salvador Vega ha passat pels carrers de Verges en companyia d'alguns membres del Casal del Jubilat i ha sabut que la gresca de les colles de mainada era l'única alegria de la trista postguerra. Finalment, en Joan Pinsach ha constatat que, per a l'Encarnacion i la Margarita Martí de can Boscanya dels Metges, viure era molt més que un joc.

En el tercer bloc, la Maria Teresa Costa ha visitat un museu –el de la joguina de Sant Feliu– acompanyada pel seu creador, en Tomàs Pla; l'Enric Ramionet ha parlat amb l'Emili Raset i la M. Elena Vilaplana, que havien tingut una fàbrica de joguets de suro i de fusta a Llagostera; i la Isabel Llauger ha conegut les experiències de la família Perich, venedors de joguines de Girona.

L'última part, l'ocupen els entreteniments dels adults. Jo mateix he parlat amb en Josep Vicente i en

Jordi Ros per saber els jocs que es feien Sant Feliu, sobretot al Casino dels Nois. En Pere Siqués ha explicat a l'Eli Serra moltes interioritats de la llarga història del Casino de Girona. La Nuri Sàbat i la Teresa Bonal entren en el Palafrugell dels anys 50 i 60 descobeixen que era Las Vegas de l'Empordà pel volum de joc il·legal que s'hi feia. Un altre cop jo m'he assegut a la taula per parlar de cartes amb en Narcís Abras, que ha regentat el bar Font de Cassà més de trenta anys, i amb en Pitu Pozo, un molt bon jugador de canari. En Joan Pinsach ha parlat amb un *casinista* confés, o sigui un client assidu del Casino de Llagostera, bon jugador d'escacs i de cartes.

Veureu que avui molts jocs que apareixen en aquest dossier ja no es juguen. Als pobles, encara veus nens pel carrer fent un partit improvisat, tot i que molts infants practiquen esport en clubs i la gran majoria saben jugar de manera virtual. Els bars i els cafès encara tenen parroquians que cada tarda hi passen l'estona fent tertúlia o jugant a cartes. La gent gran diu, però, que això no durarà gaire, que les generacions més joves viuen a un altre ritme i tenen altres entreteniments lluny del locals tradicionals, que es van reciclant en establiments més de consum que de convivència. Si algú vol fer apostes ja les pot fer per internet. La virtualitat acabarà esborrant la realitat tal com l'hem coneguda? Les formes canvien, però la il·lusió que desperta el joc, la competició –guanyar o perdre– perviu en infants i en adults. Si ens volem acompanyar, comença la partida ♣

Jugant a la baldufa a l'actual carrer dels Ametllers de Tossa, el 1924 // FOTO: Joan Barber Coris. PROCEDÈNCIA: Arxiu Municipal de Tossa (cedida per Pere Santanó Ribas).

DOSSIER ELS JOCS

Llaunes de sardines reciclades

LES NENES DE TOSSA DE MAR ES DIVERTIEN A LA PLATJA GRAN FENT CASES DE SORRA I, AMB MOLTA IMAGINACIÓ, JUGAVEN A FIRETA AMB LLAUNETES DE CONSERVA

Marta Planellas > TEXT I FOTOGRAFIA

Les llaunes de sardines buides dels estiujeants primerencs eren molt preuades a Tossa de Mar. En una època d'escassetat en què molt poques famílies es podien permetre comprar jocs als fills, les nenes les utilitzaven com a fireta. «Ses llaunes que la gent de Barcelona llençava eren per a nosaltres una cassola o una olla», explica na Maria Rabassa. I on podien anar a jugar que estiguessin més bé que a la platja Gran? Allà era el punt de trobada, el lloc preferit per tots, sobretot quan venia el bon temps. Mentre els pescadors arreglaven la barca i les dones *remendaven* la xarxa, les nenes feien cases de sorra. No hi havia ni plàstic, ni cubells de colors, ni pales, però les més menudes deixaven anar la seva creativitat i amb les mans feien pilonets de sorra que eren les cases de les seves nines imaginàries. Les pedres, els pals i els arbustos eren els complements indispensables per construir les cases i, a la cuina, hi posaven totes les llaunetes que havien recollit. «Jugàvem tota la colla entre es Racó i es Barcos Grossos. Hi érem tot el dia i ens ho passàvem tan bé!», explica na Maria, a qui se li il·luminen els ulls recordant aquells moments

felços de la infantesa. El temps passava sense ni adonar-se'n, i el joc acabava quan es feia fosc i els cridaven per sopar. També se'ls feia tard a la platja mentre jugaven a cuir i amagar. Hi havia tantes barques que amagar-se era bufar i fer ampolles. «Abans no ens trobava la que li tocava parar... era divertidíssim!». Tot eren jocs al carrer, a l'aire lliure i fent exercici. Una de les distraccions més curioses era la de les anomenades *barrondes*, uns escarabats voladors de colors molt vius, d'ales liles i verdoses. Els més menuts agafaven les *barrondes* i els lligaven un fil de cosir a la pota i les feien volar. Escarabats teledirigits, en dirien avui.

Després d'estudi, les tardes es passaven al carrer, amb un tall de pa

amb xocolata per berenar. Les nenes saltaven a corda, sempre comptant les vegades que saltaven per veure qui guanyava. O també, com recorda na Maria Rabassa, jugaven a *paldet* o a l'avió. «Amb un pal dibuixàvem a terra l'avió. Tiràvem una pedra d'aquelles planes de sa riera i saltant, sense tocar cap ratlla, havíem d'agafar la pedra i tornàvem a la sortida». Una altra diversió era jugar a estàtues a la plaça de la font, l'actual plaça d'Espanya, o a la plaça de l'església. «Corríem una mica i després ens paràvem de cop i quedàvem quietes com estàtues: una amb la mà al cap, l'altra amb la mà al maluc. I n'hi havia una que ens havia de tocar. Eren coses tan senzilles...», diu na Maria. De seguida les nenes ajudaven a casa a rentar la roba a la riera i estendre-la entre els alocs, a fer encàrrecs per a la mare o a preparar el dinar per als més petits de la casa. La feina començava des de molt joves, però la ingenuïtat seguia intacta.

Mentre els nois jugaven a bèlit, a baletes o anaven a bosc a parar ballestes, les noies que en tenien cuidaven les seves nines. Eren de fusta o de cartró pedra i tenien els ulls de vidre. «Una vegada els Reis me'n van

Na Maria Rabassa, de Tossa, jugava a firetes amb llaunes de conserva que llençaren els turistes de Barcelona.

El bèlit a Tossa

Marta Planellas > TEXT I FOTOGRAFIA

portar una de preciosa, grossa, que maca que era! I l'àvia Roseta no sé què li va agafar que deia que tenia la cara de Sant Sebastià. 'Però si és una nina!', li deia la mare. Me l'estimava molt, perquè era la més grossa que tenia», rememora na Maria.

De televisió, ni parlar-ne i les ràdios eren molt poques, o sigui que havien d'esprèmer la imaginació amb qualsevol cosa, per exemple amb les nines de paper. Eren aquells fulls que es compraven a l'estanc amb una nina i alguns vestits que s'havien de retallar. També feien la casa de les nines amb trossos de cartró. «Na Rosa Tort tenia una botiga que venia llana, fil i espartenyas i quan tenia una capsa de cartró que ja no feia servir ens la donava i en fèiem mobles per a les nines: una taula, un sofà o una cadira». I tot ho feien amb paciència i molta cura.

Les nenes, en aquella època grisa de postguerra, anaven a escola a les monges. A part d'estudiar també tenien estones d'esbarjo: feien gimnàstica amb unes faldilles de color blau marí i una brusa blanca, i també interpretaven obres de teatre. Na Maria Rabassa guarda bons records dels jocs a l'hora del pati, quan jugaven a la *peste en cola*: «Ens agafàvem de la mà i fèiem una gran cua. La que anava davant, anava molt bé i estirava, però la que anava darrere... pataplaf, cap a terra! Més de quatre cops vaig anar per terra i una vegada em vaig clavar un vidre a sa cella». La cicatriu que encara se li nota li fa recordar, quan es mira al mirall, les innombrables anècdotes d'infantesa. 🐼

En Jaume Ruaix, amb el bèlit i la cana, els dos elements bàsics per jugar a bèlit.

Un dels jocs de més èxit, en aquest cas entre els nens de Tossa, era el bèlit. Els més joves anaven a bosc i, d'un bruc o d'una alzina, en tallaven alguna branca ben recta per fer els dos utensilis indispensables per al joc: un pal com un bat de beisbol –la cana– i un tros més petit, també cilíndric i acabat en punxa per les dues bandes –el bèlit. I ja estaven a punt per enfrontar-se dos equips en qualsevol carrer del poble. En Jaume Ruaix, que recorda amb nitidesa com s'hi jugava a Tossa, ens ho explica amb tots els ets i uts. Fins i tot ens n'ha preparat un, de bèlit, perquè vegem ben bé com funcionava.

Primer de tot marcaven, amb el peu, una ratlla al carrer polsegós. D'aquest punt en deien el *frèndit*. Era el moment de saber quin equip començava: seria el que llancés, des d'allà, el bèlit més lluny. I això ho feien picant un extrem del bèlit amb el pal, per aixecar-lo de terra, i colpejant-lo després al més lluny possible. El grup guanyador iniciava la partida.

El llançador ja estava a punt de picar el bèlit, en aquell moment, com si ho fes amb una raqueta. Abans de servir, però, havia de cridar: «Bèlit!» i esperar que els altres, els de l'equip contrari, diguessin: «Venga!». Si deien qualsevol altra cosa, des d'un renec fins a una paraula estranya, no podia llançar el bèlit. Si ho feia, perdia. «En lloc de 'Venga' es deien coses com 'llufa de bou com penja' o 'la mare que et va parir', per distreure els contraris», explica en Jaume. L'equip del llançador també perdia el joc si els de l'altre equip li agafaven el bèlit al vol, sense tocar a terra. Moltes vegades els nois es posaven un mocador entre les mans per poder recollir millor el bèlit, perquè «així no els rellescava», diu en Jaume.

Però suposem que el llançament es fes correctament i el bèlit caigués a terra. Llavors el jugador l'havia d'agafar i tirar-lo com si es tractés d'una bala de petanca. Havia de mirar de tocar la cana, que s'havia dipositat on prèviament s'havia dibuixat el *frèndit*. Si tocava la cana, guanyava i li tocava sacar a un altre company de l'equip. Si no la tocava, tenia l'oportunitat d'enviar, amb tres pics, el bèlit tan lluny com fos possible. Els punts els donava la distància entre el lloc on queia el bèlit i la ratlla del *frèndit*, sempre mesurada amb la cana.

«Aquí hi ha 20 canes!». Si l'equip contrari s'ho creia deia: «Dats!» I si no s'ho creia i es pensava que era menys distància cridava: «Canats i mitja cana val!». A vegades venia de mitja cana, o sigui que calia tenir-ho en compte. Després es comptava i s'anotaven els punts a terra. Guanyava la partida el que

arribava abans al límit que s'havia marcat: «100 si havíem d'acabar aviat per anar a dinar o 500 si teníem tota la tarda per davant», recorda en Jaume. «A bèlit hi jugàvem tots els del barri: l'Antoni Bagué, en Navarra, en Salvador Roca... i ens ho passàvem molt bé» 🐼

DOSSIER ELS JOCS

Saco a la plaça, sortint de missa

FINIS ALS ANYS 50, A CELRÀ I A BORDILS, ES JUGAVA A AQUEST JOC D'HOMES, D'ORIGEN INCERT, QUE DEMANA UNA PILOTA, UNA PARET NO GAIRE GUERXA I LA MÀ NUA

Eduard Baulida > TEXT I FOTOGRAFIA

Ningú no en recorda l'origen, els més grans ja hi jugaven. «El meu avi –del meu record ja hi jugava– tenia una esquerra terrible», assegura en Joan Català, que té 76 anys. A Bordils, jugaven a la paret del campanar amb el cantó o racó que les feia sortir creuades. A Celrà, s'hi va construir 'el frare' o bony cantoner per donar joc ja que era sense paret lateral. Més aviat les cases veïnes podien ésser un destorb. «Ja l'has fotut a la paret de cal Duc», es diu a Celrà quan algú fa alguna pífia o en diu alguna de grossa», explica en Manel Bisbe. Cal Confiter tancava la plaça de Bordils per l'esquerra. «Hi havia un balcó que moltes vegades ens hi quedava la pilota. Pujàvem per la *retxa* a buscar-la com podíem en lloc de demanar-la. L'Enric de cal Peix que puja i, amb aquestes, la senyora del confiter obre el balcó i surt en pijama. Li va *fumbre* un escàndol de *déu-lo-pare* dient que només pujaven al balcó per veure-la a ella. I l'Enric li contesta: 'Tu creus que jo pujaré per veure aquest sac de patates?', ens relata rient en Jordi Martí. «Les partides grosses eren al diumenge sortint de missa. Hi havia partida continuada; a la tarda nosal-

tres aprofitàvem alguna pilota que havien deixat mig esquingada», diu l'Albert Serrats. «Gent ja una mica gran, molts de casats, n'hi havia. Sortint de missa, va vinga! la partida de saco. *Inclús* es jugaven el vermut», tothom ho recorda, com en Manel Bisbe. A can Sipi, els de Bordils o a can Xuclana, els de Celrà.

El saco va mantenir-se amb força i interès durant la dècada dels 40 i s'hi va jugar amb ganes encara a la dècada dels 50. En Manel Bisbe ho calcula: «A partir del 57 i 58 es va anar perdent. Després va anar afluixant.»

De normes, n'hi havia ben poques. El que començava cridava fort «Sacooo!» per demanar la conformitat dels contrincants. El silenci o un «Va!» sec donava pas al joc. Perdia el *tanto* el que no podia tornar la pilota un cop havia botat a la paret frontal i fet un bot com a màxim a terra. «Poc que n'hi havia, de normes, la qüestió era fotre-la de *xesle* per amunt, perquè no 'cantés' la llauna. I per dalt, era molt alta aquella paret, poc que s'hi arribava, a dalt. I si sortia a terra, millor; així botava malament... i per darrere, com més lluny millor!

Havies de recular i a vegades et foties de costelles perquè en els rajols s'hi fotia sorra i relliscaves. La partida era a 21. El que guanyava punt, sacava», segons en Manel Bisbe. En Jesús Garganta, però, diu que ells a Bordils hi jugaven a 25 *tantos*.

Amb pilotes fetes a mà. Les pilotes a Celrà eren artesanals. «Nosaltres sempre hi vam jugar amb les pilotes que fèiem nosaltres. El pare me'n va ensenyar. Mira, agafàvem una ànima de suro o fusta ben petita i després hi fèiem un lligat de cordill. Després hi embolicàvem tira de goma de neumàtic de camió. Això és el que dona el bot a la pilota. Ha d'estar ben *apretada*. Finalment s'hi cusen a sobre dues plantilles de cuir en forma de vuit. S'ha de cosir ben tibant amb una agulla saquera i que el sargit quedi net per no fer mal a la mà del que juga», diu en Joan Català. A Bordils eren un xic més senyors i compraven les pilotes a can Ferrer de les Ballesteries. En Narcís Costa –*recader* que hi havia jugat– les portava de Girona. Deu cèntims cadascú i tenien pilota per esquingar. En Jordi Martí m'ense-

nya la mà: «Em vaig trencar el tendó quan tenia 15 anys amb el saco, eren pilotes molt dures! Feien molt de mal, de tal manera que ens quedava la mà inflada *con* fèiem un partit i *allavons* ens la trepitjàvem amb el peu per desinflar-la». En Joan Català s'aixeca i pren embranzida amb la mà: «Hi havia qui mig acompanyava la pilota, més que no pas picar-la, si no acabàvem amb la mà ben botida. Però això s'havia de fer sense que es notés». La pilota es pot tornar a la boleia, sense deixar que faci el bot. Tornar-la 'manyaga', fent veure que la picaràs fort, i deixant-la ben 'dolça'. Tornar-la curta o llarga, segons si bota a prop o lluny de la paret. Es pot picar o acompanyar. A Celrà, es podia 'tocar frare' i com que era rodó podia sortir en qualsevol direcció, 'fent un frare'. A Bordils, podies 'anar a buscar cantó o racó' i així feia un bot rasant a la paret i els treballs eren per tornar-la.

La generació mítica d'en Miquel Combis i en Llinàs pare, en Joan Català pare, en Sixte Bisbe i l'Arizcuren hi varen jugar fins a ben grans. Pagesos i menestrals van heretar el saco com un entreteniment, un joc i una manera de passar les hores junts suant la cansalada. De la generació dels joves de Bordils hem pogut parlar amb en Jesús Garganta (1929), en Joan Cassú (1936) i en Jordi Martí (1936). Però també hi havia l'Enric de cal Peix, en Pitu i en Quim de ca l'Ànec, en Vador Feliu i en Genís Llinàs. «En Llinàs, el flequer, era molt alt i tenia un braç molt llarg. Quan ell sacava travessava la plaça», diu en Joan Cassú. I dels de Celrà, hem parlat amb en Joan

En Jesús Garganta i en Jordi Martí, amb unes pilotes de saco, a la paret de l'església de Bordils.

DOSSIER ELS JOCS

Treballar aviat i no jugar gaire

EL 1918, QUAN EN LLUÍS BASACOMA ANAVA A ESCOLA, ELS NENS DE PAGÈS SOVINT HAVIEN DE CRÉIXER MASSA DE PRESSA I NO TENIEN TEMPS PER JUGAR

Martí Cortadellas > TEXT // Eduard Punset > FOTOGRAFIA

Quan en Lluís Basacoma tenia només vuit anys, va arribar a casa i va dir a la seva mare que no volia tornar més a escola. Tenia un trauc al cap i la sang li regalimava esquena avall fins a la sola de la sabata. El mestre l'havia picat amb un bastó de fusta. Quan li'n pregunto els motius, em mira amb fermesa i em diu que només va riure. Un company de classe va empènyer una nena i va quedar asseguda a la falda d'en Lluís. I ell, que tenia només vuit anys, va riure. Va riure i el mestre li va clavar un cop sec al cap. En Lluís no va dir res. Es va aixecar i va fugir de l'escola, a Serra de Daró, i va córrer fins al mas on vivia, a Fonolles. I ja no hi va tornar mai més.

El pas dels anys sovint acaba convertint en anècdota allò que d'entrada ha estat només dolor. Però, si durant l'estona que parlem en Lluís Basacoma m'explica aquesta història unes quantes vegades, és perquè d'alguna manera sap que va condicionar inevitablement la seva infantesa. Quan li demano que m'expliqui a quins jocs jugava de petit, de fet, em contesta només que ell de petit mai no va jugar gaire. En deixar l'escola

de Serra de Daró, el seu pare li va comprar una bicicleta i va començar a anar a estudi a Ullastret. Llavors, ja no va tenir temps per res més perquè li van adaptar l'horari per tal que pogués compaginar els matins d'estudi amb les tardes de feina al camp. «El meu pare hi va guanyar molt amb aquest canvi.»

Alguns diumenges a la tarda, però, quan en Lluís Basacoma ja era més gran, es reunien amb companys de Parlavà i jugaven a saco a la paret de la torre de Fonolles. Dibuxaven una línia amb guix a un metre del terra i picaven una pilota de fusta amb la mà, sense guant ni res. «Els primers dies feia una mica de mal, però llavors ja està». Alguns seus companys més aficionats fins i tot anaven de tant en tant a jugar a Celrà perquè «hi havia una paret molt bona.»

La pesca d'anguiles. En Lluís Basacoma va néixer el 1910 i va viure a Fonolles fins al 1925. Per anar a escola, doncs, sempre va haver de travessar el riu Daró. Quan plovia i el riu baixava amb força, tot era molt més complicat. Però si hi havia aigua,

hi havia anguiles i en Lluís Basacoma anava sovint a pescar-ne amb el seu pare o alguns amics. «Les anguiles són més llestes que les persones», explica. Però quan plovia, l'aigua del riu s'enterbolia i les anguiles quedaven amb els ulls enverinats. Aleshores, la pesca era molt més fàcil. Agafaven un botiró, que era un fil que enfilaven amb cucs, i quan l'anguila picava, estiraven i deixaven caure la presa al damunt d'un paraigües obert. Abans de poder cuinar-les, però, havien de deixar les anguiles uns dies en un safareig o algun lloc amb aigua clara perquè terrejaven.

Si no plovia, a vegades també buscaven la manera de trobar anguiles. Un cop, per exemple, en Lluís Basacoma i la seva colla van eixugar el pou del molí de Fonolles i en van treure moltes.

L'Ernest Torroella, que és del 1931 i va créixer a Peratallada, s'anava a banyar a la resclosa de la riera i també jugava a eixugar basses i a agafar peixos i anguiles amb les mans. Però amb la seva colla de Peratallada feien moltes altres coses. Quan li pregunto a quin joc jugava més, em mira pensarós i em contesta que «anava a

temporades.» Jugaven, per exemple, a baldufes. Dibuixaven dos cercles a terra: un de gran i un altre de més petit a dintre. Cada jugador posava una baldufa en el cercle petit. Llavors, tiraven per ordre amb una baldufa i havien d'intentar treure el màxim de baldufes possible del cercle petit. La baldufa amb la qual tiraven, però, havia de quedar fora dels dos cercles. Si ho feien bé, guanyaven totes les baldufes que havien aconseguit treure.

Però un dia un nen portava algun altre joc, sants, per exemple, i les baldufes quedaven una bona temporada arraconades a l'armari. Els sants eren els dibuixos que tenien les caps de llumins i, per jugar-hi, els nens dibuixaven un cercle o un quadrat a terra i hi posaven uns quants sants a dintre. Cada jugador tenia un taló

vell de sabata i el tirava al cercle o quadrat per intentar treure tots els sants que pogués. Si el taló es quedava a dintre, el jugador era penalitzat i havia de posar més sants. Si el taló sortia, el jugador es quedava tots els sants que havia aconseguit treure. Hi havia llocs on, en comptes d'un taló de sabata, utilitzaven un *mirrell*, que era un ferro rodó i planer. Amb el taló de sabata, però, els sants no es trencaven tant.

Quan era temporada de sants, tots els nens de Peratallada demanaven a la gent gran que fumava que els guardés les caps de llumins. L'Ernest Torroella també explica que anaven molt sovint al cafè del poble i sempre en trobaven a sota les taules. Ell, a més a més, tenia dos magraners i a vegades canviava

magranes per sants a d'altres nens. Si plovia i no podien jugar al pati de l'escola, els nens de Peratallada posaven alguns sants al terra de la classe. Llavors, cada jugador deixava anar un sant sense ajupir-se. Si queia al damunt d'un dels sants de terra, el guanyava.

A Peratallada també jugaven a fer curses de rutlles. La rutlla era un cercle de ferro que es feia rodar amb una guia. Normalment, el cercle de ferro, els el feia un ferrer, però a vegades se'ls feien ells mateixos amb els anells de les bótes de vi.

De juguines, els nens se'n feien moltes. Quan l'Ernest Torroella va ser més gran, va començar a jugar a futbol. Anaven a jugar a camps erms d'usurda i, com que no tenien diners per comprar cap pilota, se la feien ells.

L'Ernest Torroella, de Peratallada, en una seqüència d'imatges colpejant el bèlit amb la cana.

DOSSIER ELS JOCS

Juguets Koris

ABANS DE L'IMPERI DEL PLÀSTIC, LES ARQUITECTURES, ELS DÒMINOS, LES BITLLES DE FUSTA D'AQUESTA EMPRESA LLAGOSTERENCA EREN A TOTS ELS APARADORS

Enric Ramionet > TEXT // Josep M. Fusté > FOTOGRAFIA

Diuen que entre les restes més antigues de civilitzacions llegendàries com les de Mesopotàmia, Babilònia o l'Índia, s'han trobat joguines i no únicament pensades per als infants, ni tampoc destinades exclusivament als vius, ja que també s'afirma que el sumeris les dipositaven a les tombes per assegurar l'entreteniment pòstum dels finats. A qui pot sorprendre, doncs, que a aquestes terres, nissagues relacionades amb la indústria surotapera derivessin en algun moment de la seva història cap a la producció de joguines? Aquest és el cas de Juguets Koris, una empresa que sorgeix a Llagostera després de la guerra i que es va dedicar a l'elaboració de joguines de suro com una forma estacional de diversificar el negoci. Amb el temps el suro esdevindria fusta, els mètodes quasi artesanals es van industrialitzar i les seves joguines es guanyarien un espai a gairebé tots els aparadors de l'Estat.

L'Emili Raset i la Maria Elena Vilaplana somriuen quan evocuen aquells temps dolços per al negoci. M'ho expliquen deixant-se dominar per la nostàlgia fins i tot quan apareix el record d'unes

jornades laborals intensíssimes que, a vegades, calia allargar fins a altes hores de la nit per poder acomplir les demandes, o quan els ve a la memòria la impaciència d'en Japic, el transportista, ansiós per carregar les darreres caixes de les comandes que ells completaven contra rellotge.

Els orígens en la construcció de joguines són remots, però la seva popularització va arribar amb la revolució industrial i l'evolució tecnològica. Es va incrementar i estandarditzar la producció, es van abaratir els preus, es facilità el transport i en conseqüència es democratitzà el seu ús. Bona part d'aquest trànsit històric el va viure Juguets Koris des dels seus inicis fins a la seva desaparició a finals dels vuitanta, vençuts per l'abassegadora competència del plàstic que es va acabar imposant en tots els àmbits.

En Francisco Coris Mundet, rebesavi de l'Emili, havia estat el fundador de la nissaga al segle XIX. Feien taps de xampany i es dedicaven, fonamentalment, a l'exportació.

Era una empresa prou pròspera per mantenir casa a França i a Alemanya, i que havia tingut la primera fàbrica situada a 'les Moreres', nom popular d'un carrer que ressegueix la riera Gotarra en una zona que al llarg dels temps els llagosterencs han vist cíclicament inundada. Un dels primers records que guarda l'Emili és, justament, el de capsos surant a l'interior de les naus. En Josep Raset Sastre, el seu avi, originari de Cassà i que, segons ell, pràcticament va inventar l'aglomerat de suro, es va casar amb una filla Coris i va dirigir l'empresa. El pare de l'Emili, però, abans de la Guerra Civil ja no fabricava els taps sinó que els comercialitzava. Havia estat el primer exportador del país fins a l'esclat del conflicte i va ser després, quan va aconseguir refer-se i resituar-se, que va començar a fer joguines com un complement de temporada a la producció de taps. Elaboraven amb suro jocs d'arquitectura, una joguina antiquíssima que ja s'havia fabricat amb argila i que ells van fer retocar i perfeccionar per un arquitecte. Van passar del suro a la fusta amb naturalitat, com un fruit inevitable del

progrés, de l'evolució de les coses. La fusta els permetia la construcció de modelatges més sofisticats, puzles, bitlles, trenets o animallets compostos de peces que s'encaixaven. Venien moltíssim arreu. Als grans magatzems barcelonins, com a El Siglo, o a Águila, i a la resta de l'Estat com sempre han procurat fer els industrials catalans. Participaven en fires a Madrid i un dels germans Goula, creador de Juguines Goula, una gran empresa catalana submarca de Diset que en l'actualitat es dedica a les joguines didàctiques, havia estat comercial seu. Després del Pla d'Estabilització de 1959, quan es va trencar amb el model autàrquic del primer franquisme, l'activitat de Juguetes Koris va créixer notablement i hi van arribar a treballar 25 persones. El dòmino, aquest joc que diuen que té més de 4.000 anys d'antiguitat, a Juguetes Koris el van començar a produir de forma quasi artesanal. Les fitxes, que eren de plàtan blanc de carretera o de faig, es marcaven una a una amb la trepadora i amb un pinzellat es donava color als punts. L'Emili evoca somrient una imatge d'infantesa on dues treballadores, la Rosina i la Consuelo, feien aquesta feina il·luminant-se amb un llum de carbur. Les peces s'estenien en unes taules immenses on es seleccionaven en cinc classes diferents en funció de la fusta; calia respectar les vetes i mantenir una certa uniformitat per evitar que els jugadors, una vegada tombades, les identifiquessin fàcilment. Amb el temps els processos de fabricació es van anar mecanitzant.

Els mateixos dissenyaven i construïen la maquinària i les instal·lacions ja que el mercat no oferia solucions per a funcions tan especialitzades. Durant uns anys l'Emili ho va fer conjuntament amb en Paco Molero, un mecànic matricer de la mateixa fàbrica que, segons em comenta, posseïa una facilitat innata i un enorme enginy. Una vegada tallades les peces es submergien en cubells d'aigua calenta on es tenyien amb tint d'anilines; es guardaven en uns recipients fets amb quatre fustes que anomenaven canats i es deixaven assecar en una sala caldejada per estufes. Ja seques, es col·locaven a l'interior d'un bombo giratori amb etiquetes de boix perquè amb la fricció guanyessin sedositat i brillantor, es destriaven, es deixaven en paneres i es muntava la caixa.

Les empreses són éssers vius que depenen tant de la seva adaptació al medi com dels girs del destí. L'activitat empresarial d'aquella antiga

nissaga surotapera va anar canviant i també ho va haver de fer la ubicació de la fàbrica, que va acabar situada al afores de Llagostera a la carretera de Girona a Sant Feliu. Abans, però, el 23 de març de 1971, les flames d'un dramàtic i espectacular incendi van destruir la que durant molts anys havia estat situada al carrer Constància, al final del passeig. A l'any següent moria el seu pare i l'Emili va haver de recomençar amb els empleats i poca cosa més. Vindrien encara temps pròspers a finals dels setanta i primers dels vuitanta, que va ser l'època en què les joguines de Juguetes Koris eren presents a tots els aparadors. El món es va accelerar i a partir de 1985, a la recerca d'altres mercats, varen derivar cap als mobles de fusta i durant un temps van treballar en tres àmbits: el mobles, les joguines i les peces de suro destinades a complements de caceria. A finals dels vuitanta, però, el plàstic, trist, empobridor i barat, ho va envair tot.

L'Emili Raset, de Llagostera, amb un cartell de publicitat de Juguetes Koris.

DOSSIER ELS JOCS

Las Vegas de l'Empordà

TOT I QUE EL JOC DEVIA PRACTICAR-SE ARREU, MOLTA GENT DIU QUE ALS ANYS 50, 60 I 70 PALAFRUGELL ERA LA MECA DEL JOC, EL PARADÍS DE LES TIMBES MÉS DESAFORADES

Teresa Bonal i Nuri Sàbat > TEXT // Paco Dalmau > FOTOGRAFIA

És de suposar que la felicitat econòmica que vivia la vila –indústria puixant i bum turístic– i el costum ancestral dels palafrugellencs de fer petar la xerrada una estona cada vespre, o cada tarda, tot jugant la partida, hi devien tenir alguna cosa a veure. Llavors s'entén que en sortissin grans jugadors, alguns dels quals ranejaven en la professionalitat, i grans apostadors als quals no sempre va acompanyar la sort. I és que, com ens explica un antic aficionat, «un bon jugador ha de conèixer bé el joc, tenir serenitat –el que s'escalfa, malament rail–, psicologia, i, sobretot, ha de saber trobar el moment de plegar, tant si guanya com si perd. Però també hi ha un altre factor, del tot irracional, que és la sort. I jo estic convençut, perquè ho he vist, que hi ha jugadors que en tenen i d'altres que no. Ara bé, també és veritat que, en aquest món, com en la vida, hi ha de tot: els que són senyors i els que no en són i es dediquen a fer trampes i a aprofitar-se dels més desgraciats.»

Les apostes i les seves conseqüències ja es troben enregistrades

des de finals del segle XIX. La taverna de can Tòfol, a plaça Nova, per exemple, es va fer cèlebre pels dies que el seu propietari, Cristòfol Vilella, va passar a la garjola per culpa del set i mig.

Cartes a la Bisbal

Bossa de jugador no té tancador, diuen. Com a tantes altres poblacions, a cartes, a la Bisbal, s'hi havia jugat a més d'un lloc. Sobretot, al bacarà. Abans de la guerra, s'hi jugava a la Penya; després, al Capri. És al mateix lloc, però amb un nom diferent. També s'havia jugat, si bé no tant, al cafè de can Met. Una vegada, un home de Peratallada que havia anat a viure a Perpinyà va perdre vuitanta mil pessetes en una nit. Això va passar poc després que acabés la guerra. Aquell home s'havia separat, aquells diners eren els que havia rebut del divorci. S'explica d'homes que van perdre el mas, d'homes que es van jugar la seva dona, d'homes que es van matar, d'un que, després de perdre tot el que tenia, va agafar un cotxe i va xocar contra un altre. Però ningú no vol acabar d'assegurar-ho. Coses que es diuen i que potser són veritat / XAVIER CORTADELLAS

Les partides, tot i que no pas en igualtat de condicions, van continuar fent-se en els locals de sempre: el Mercantil, el Fraternal, cal Menut o cal Tinyoi... i en els que es van obrir més endavant: l'Sport Bar, el Cavallers, can Ramírez, l'hotel Alga, el Palafrú, el Paraíso... que han estat testimonis d'agafades memorables. Les anècdotes més sucoses fan referència als fets ocorreguts a l'Sport Bar –regentat per l'Isidre Cervera– un diumenge al vespre del mes febrer de 1958; la famosa *redada* a l'Sport, que Lluís Molinas recull en el llibre *...I també hi va haver una llarga postguerra*, a partir del que li havia explicat el fill de l'Isidre, Tomàs Cervera.

Òbviament, el joc era prohibit, però no sembla pas que això amoninés gaire els transgressors, potser perquè, segons ens expliquen, la policia només hi intervenia «forçada per les circumstàncies», és a dir, arran d'una denúncia o potser perquè, com va deixar palès el 'cas Paraíso', documentat a la premsa de l'època, les estrelles i els galons també formaven part d'algunes timbes.

Tornem, però, al vespre de la *redada*. L'ambient cordial i una mica foteta que marcava les relacions entre guàrdies civils i paisans es fa palès en la trobada que, a conseqüència d'aquella inspecció inesperada, va produir-se als lavabos de l'Sport Bar entre un jugador i un guàrdia que l'havia seguit:

«¿Se puede saber qué está haciendo?»

«¿Yooo? Lavándome las manos.»

«¿Ah sí? ¿Y cómo se las lava?»

«¡Ui! ¡Me olvidé de abrir l'aixeta!»

Amb les presses i els nervis, els catalanismes eren d'allò més freqüent. Un altre dels detinguts protestava indignat: «¿Y a mí por qué me detienen? Si yo sólo hasía de narís...»

Expressió que, en aquest cas, no només té la gràcia de la traducció automàtica —en català, quan algú, en comptes de jugar, només mira-

va com ho feien els altres en deien 'fer de nas'—, sinó que provingués d'un home que, de tan xato com era, semblava no tenir-ne.

De 'nassos' n'hi havia de tot tipus: callats, amatents i enganxats al clatell del jugador que decidien 'tutelar'; inquietos i presos del mal de sant Vito... i, és clar, els que no callaven ni sota l'aigua. Aquests eren els temuts 'nassos violents', posseïdors d'una llengua viperina i d'una sornegueria capaces de fer trontollar la partida més plàcida. Així, jugant a la botifarra, no era estrany sentir un 'nas' etzibar a un jugador: «A veure si encara et fallaran la manilla de trumfo!» (que és l'única que no et poden matar).

O al canari: «Alça, noi, que encara et faran canari amb as i rei!» (un altre cas d'ineptitud al quadrat perquè amb el rei i l'as havies de tenir

dues bases per força i no et podien fer canari de cap manera).

El comentari, de vegades, també sortia dels mateixos jugadors, però llavors, si bé igualment irònic, no solia ser tan barroer. Suposem que juguen per parelles i que un d'ells és un suplent:

«Què, com va en tal?» (el nou).

«Ui, és molt valent!» (és a dir: ja es necessita valor per jugar sent tan dolent com és!).

En aquells feliços anys 60, però, el joc estrella era el bacarà, un joc francoitalià importat per un palafrugellenc que va descartar brisques, pòquers, sets i mitjos, canaris, manilles, *ramiros*, tutis, trucs i altres jocs d'envit, com la flor o el golf, que s'havien practicat antigament. El bacarà era modern, elegant, ràpid i, per tant, molt temptador; tant, que no no-

Partida de botifarra al Fraternal de Palafrugell. A banda dels que juguen n'hi ha tres que fan de 'nas'.

DOSSIER ELS JOCS

Canari!

EN Siset ABRAS, QUE HA REGENTAT DURANT MÉS DE 30 ANYS UN BAR AL PASSEIG DE CASSÀ, FA MEMÒRIA DELS JUGADORS I DE LES PARTIDES DE CARTES QUE S'HI FEIEN

Pitu Basart > TEXT // Josep M. Fusté > FOTOGRAFIA

Era un matí de diumenge de principis de juny de finals dels anys seixanta. En Xurxill, com cada diumenge de l'any, cap a les onze, va arribar a cal Pitíu a pas tranquil. Va obrir la porta, va baixar l'escaló d'entrada i amb una veu d'eco, pròpia dels que no hi senten bé, va saludar els presents. En Siset, l'amo del local, li va tornar el salut. A aquella hora, l'aire de la sala de la taverna encara era net. Era festa major a Cassà, però a en Xurxill aquestes coses no el movien de ruta. Va treure una fària de la butxaca i la va embocar. No tirava: l'havia d'embolicar. El paper de fumar, blanc, a base de llepades successives, va quedar perfectament adherit al cigar. Això ja era una altra cosa. Mentrestant, i d'esma, ja s'havia anat acostant a la taula de joc, on l'esperaven els companys de partida. Com cada matí de diumenge, va demanar una barreja i va encendre la fària. «Som-hi?», va preguntar. «No, encara falten en Camilo i en Laureano», li va respondre en Nito de la Torre, que va fer una xuclada al *redondo* i va fer un glop del got de vermut. «I en Torrent?» «És a la comuna», va dir en Nito.

Primer va comparèixer en Torrent, després en Camilo i finalment en Laureano: ja eren els cinc per fer el canari. En Laureano es va acostar a en Siset i li va dir allò que sempre li deia: «Ara els *hi* fotré una *artimanya*», que era allò que aquell jugador de canari tan fi feia normalment als seus companys de partida, als seus rivals de joc: pelar-los.

La llarga d'en Xurxill. La partida va començar apàtica. Els diners del plat no creixien: s'anaven partint de manera equilibrada i les cartes en cap moment no parien cap jugada que mereixés l'aprovació ni la crítica de les dues pipes, o sigui dels dos que s'ho miraven: en Rossendo Contestins i en Pere Micolau. A fora, els

caballitos d'en Jofre marejaven infants i entusiasmaven pares. Més enllà, les barques d'en Prat no paraven d'acostar el cel als ulls dels més petits. Tant de sarau no feia més que enterbolir el cap d'en Xurxill, que va acostar el dit a l'aparell de l'orella. Deu mans sense partir van fer créixer el fons fins a vint-i-quatre pessetes. I va començar una altra mà que semblava d'inici insulsa. Anava de bastos. En Xurxill va picar. També va picar en Laureano. Va picar en Nito de la Torre. I també en Camilo. En Torrent se'n va anar a dalt. Jugaven quatre. I en Xurxill va fer una llarga: dels quatre i tres van ser canari. En Xurxill, de l'alegria que va tenir, de poc que no es va aixecar de la cadira; la seva flegma filobritànica, però, li ho va impedir de moment: designis eren dignitats. I el seu malnom pesava. Havia guanyat en una mà setanta-quatre pessetes. Va tornar-se a tocar l'aparell auditiu, es va aixecar i va dir amb veu d'eco: «Apa, nois, us convido a tots als *caballitos* d'en Jofre». Eren les dues del migdia, quan en Xurxill, en Laureano Ametller, en Camilo Pallarols, en Nito de la Torre

Jugadors de canari a cal Pitíu. A l'esquerra, en Jaume Vidal i, a la dreta, en Laureano Ametller.

FOTO: Arxiu particular Narcís Abras.

En Pitu Pozo, la Pilar Teixidor
i en Siset Abras, davant de can
Font, al passeig Vilaret de Cassà.

i en Filiberto Torrent, enfilats al *carroussel* damunt de cavalls, sardines, carrosses i porcs pujaven, baixaven i giravoltaven al costat d'infants entusiastes. Mentrestant, tota la clientela de cal Pitiu va sortir per fer-los els honors. *L'artimanya*, l'havia feta en Xurxill, i no en Laureano.

«El joc és malparit, eh?», em diu en Narcís Abras Pujol, que és qui m'ha explicat aquesta anècdota que va passar al Bar Font, o cal Pitiu o can Peret Font, trieu el nom que més us agradi. Nascut al carrer d'en Nyol de Cassà el setembre de 1934, però criat a la plaça dels Porcs, en Siset ha portat durant més de trenta anys aquest bar del passeig Vilaret de Cassà amb la seva esposa, la Pilar Teixidor. Som asseguts tots tres –en Siset, la Pilar i un servidor– al voltant d'una taula al pis on viuen, al damunt mateix del bar que havien regentat. És un dia de febrer, plujós. Des de la taula que compartim es veu el carrer. La foscor del cel contrasta amb la lluosor de l'asfalt sota la llum dels rètols, que crea una atmosfera de *music-hall*: les figures passen lleugeres –com ballarins elèctrics– pel carrer que volta el passeig. La Pilar està alegre, sobretot quan sent parlar en Siset: constantment se'l mira amb ulls dolços, somrient. En Siset s'explica amb veu convençuda. I la Pilar assenteix quan sent alguna veritat que reconeix. Encara que a vegades sigui lluny, també s'apropa, participa en la conversa i ens ajuda a concretar noms i llocs: cap símptoma d'aflicció, la felicitat de la Pilar ens fa entendre que la pluja no té possibilitat de fer entristir aquesta tarda.

M5

En Manel Domènech, conegut com en Manel paleta, i un grup de treballadors davant d'una casa cassanenca que estaven reformant.

ANY: FINALS DELS ANYS 30

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ARXIU XAVIER RINCÓN

M6

Jordi Maymí esgrafiant la façana d'una casa del carrer Progrés de Cassà de la Selva.

ANY: 1948

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: LLUÍS MAYMÍ

PATRIMONI

PATRIMONI ETNOLOGIA

Ceràmica i mecanització [pàg. 96-97]

XAVIER ROCAS [Palafrugell, 1964. Arqueòleg i conservador del Terracotta Museu]

PATRIMONI ARQUITECTURA

Els comunidors [pàg. 98-99]

JOAN BADIA-HOMS [Palafrugell, 1941. Historiador]

PATRIMONI ARQUEOLOGIA

Ceràmica del castell de Sant Iscle [pàg. 100-101]

CARME MONTALBÁN [Sant Feliu de Guíxols, 1969. Arqueòloga]

JOAN LLINÁS [Sils, 1966. Arqueòleg]

JORDI MERINO [Girona, 1960. Arqueòleg]

PATRIMONI HISTÒRIA

Del mas als mercats [pàg. 102-103]

PERE GIFRE [Creixell, 1962. Historiador]

PATRIMONI LLENGUA

El reientinc i l'esquellerinc [pàg. 104-105]

LOURDES OLIVERAS [Sant Martí Vell, 1975. DEA Filologia Catalana]

PATRIMONI LITERATURA

Lluís Barceló i Bou [pàg. 106-107]

XAVIER CORTADELLAS [La Bisbal d'Empordà, 1956. Escriptor]

PATRIMONI SURO

L'últim taper de la Bisbal [pàg. 108-109]

PITU BASART [Cassà de la Selva, 1960. Filòleg]

ELOI MADRIÀ [Cassà de la Selva, 1956. Tècnic en recuperació i manteniment d'espais forestals]

PATRIMONI FAUNA

El cabirol [pàg. 110-111]

FRANCESC CÒRDOBA [Olot, 1964. Biòleg i consultor ambiental]

PATRIMONI FLORA

El margalló [pàg. 112-113]

RAFEL HEREU [Tor, 1955. Biòleg]

A l'església de Peratallada destaca el comunidor en forma de torre semicircular.
FOTO: Josep Burset.

PATRIMONI ETNOLOGIA // Xavier Rocas > TEXT

Ceràmica i mecanització

La introducció de màquines en la fabricació de ceràmica a la Bisbal d'Empordà es va produir al final del segle XIX i principis del XX

El primer de març de 1885 sortia a la Bisbal el primer exemplar d'*El Eco Bisbalense*, setmanari que naixia, tal com venia especificat en el seu epígraf, com un periòdic '*no político consagrado al progreso moral, intelectual y material de esta villa y su distrito*'. Aquest ideari propiciava donar una gran importància a la indústria i als aspectes que s'hi referien, interès que es reflectia en la seva capçalera, on apareixen dibuixats una xemeneia fumejant i una màquina, a més de tot un seguit d'objectes ceràmics de variada tipologia, des de peces de terrissa fins a altres d'ornamentació arquitectònica i una pila de cairons fins de paviment.

L'enginy mecànic representat, de bancada motllurada, gros volant i visible roda dentada, correspon molt probablement a una laminadora de volant amb cilindres i esdevé, que coneguem, la imatge més antiga d'una màquina en la manufactura ceràmica bisbalenca. El seu interès, a més, és major si tenim en compte que es representa en un moment en què la mecanització del sector encara era anecdòtica, ja que la incorporació d'enginyers mecànics no comença a evidenciar-se clarament fins uns anys més tard, tal com es desprèn de la informació recollida al *Diario de Gerona* del primer de maig de 1894: «Un colega de La Bisbal dá cuenta de haber introducido un industrial de aquella villa en la fabricación de alfarería y cerámica, notables ade-

lantos que le ponen en condiciones de competir con las casas de Valencia. Lo celebramos, pues en realidad ese importante ramo que tanto renómbre habia dado en otros tiempos á la citada villa, encontrábase actualmente muy rezagado en el camino del progreso.»

Molt probablement, l'industrial era Ramon Serradell Molinas, aleshores propietari de la fàbrica més important de la Bisbal i la més avançada tècnicament. Ja l'any 1888, Octavio de Carreras destacava que la «*fábrica de losetas*» de Ramon Serradell estava «*...montada según los adelantos modernos, perfeccionados algunos de ellos por su inteligente propietario*», una opinió confirmada en el setmanari *El Eco Bisbalense* de 16 de març de 1890: «*existe en La Bisbal una gran fábrica de loseta fina, montada con la perfección posible hoy por hoy...*». La projecció i importància de la fàbrica es fa evident si tenim en compte que durant els anys 1894-1896 disposava de sis forns en activitat simultània.

Les primeres màquines. No és gens estrany, doncs, que fos justament a can Serradell on s'instal·lessin les primeres màquines. Pere Lloberas explica que foren importades de França, que eren mogudes per força animal i que el motiu primordial per a la seva compra fou per competir millor amb els fabricants de Marsella.

Serradell, però, no fou el creador de la indústria de rajol fina. El mè-

rit recau en el seu sogre, l'antic rajoler Pere Pascual i Serena, el qual l'any 1839 abandonà la producció tradicional per endegar el primer taller que s'hi dedicà industrialment i especialitzat en la fabricació d'aquest material. Ben aviat, la fàbrica impulsada per Pere Pascual (coneguda per *can Pega* a causa de la pronúncia de les erres del seu propietari) es demostrà molt rendible; la projecció de l'empresa fou tan gran que l'any 1845 (només sis anys després de la seva fundació) Pascual ja construïa una fàbrica de nova planta de cinc cosos de planta baixa i dos pisos amb el seu pati i forns.

L'any 1884 Serradell assumeix la plena direcció de l'empresa (a la mort del fundador) i inicia una important modernització de la fàbrica, amplia l'oferta de productes i incorpora maquinària al procés productiu. *El Eco Bisbalense* del dia 28 de març de 1886 es fa ressò d'aquestes millores: «*Ayer tuvimos el gusto de visitar la fábrica de baldosas de la heredera de D. Pedro Pascual, de esta villa, bajo la dirección de nuestro amigo D. Ramón Serradell y Molinas, sorprendiéndonos agradablemente los adelantos introducidos en aquella industria, y en particular la reciente adquisición de una lindita máquina, de gran presión, con la que se obtienen tubos de barro muy perfeccionados, desde 0'05 m. hasta 0'22 m. de diámetro y de la longitud y grueso que se deseen... Auguramos á dicho Sr. Serradell una gran venta de sus tubos de barro mecánicos, luego que sean conocidos del público.*»

La introducció de maquinària en el procés de producció, però, no va fer-se sense polèmiques ni tensions. Segons sembla, la mecanització de la fàbrica generà un conflicte laboral, en considerar els treballadors que amb la instal·lació de les noves màquines es reduïrien els llocs de treball. Segons explica Pere Lloberas, els aldarulls foren tan importants que Serradell, tement per la seva integritat, es veié obligat a anar a la fàbrica armat amb tabac de pols per tal de, en cas de sentir-se amenaçat, poder llençar a l'agressor aquest polvoritzat coent.

Limitada inicialment a les indústries de paviments, la mecanització no es generalitzarà fins alguns anys després. Certament, al llarg del segle XIX (i especialment durant la segona meitat de segle) la terrisseria mantindrà un altre ritme de modernització; les innovacions no vindran per la incorporació de tecnologia en el procés de treball, sinó que els esforços dels terrissers es dirigiran més cap a l'op-

timització i millora de certes fases del mateix procés artesanal amb la introducció de noves tècniques –com ara la trepa–, així com també a intentar assolir una major eficàcia en l'elaboració dels objectes a partir de l'especialització de l'obrer terrisser: pisaires i botxaires. La reduïda magnitud de les empreses i la seva escassa capacitat d'inversió seran també factors limitadors a la incorporació d'innovacions tècniques.

La industrialització i la crisi. El resultat d'aquesta aposta serà que al final del segle XIX i principi del XX la terrissa bisbalenca encara es troba plenament ancorada en la tradició, sustentada en la disponibilitat d'una mà d'obra altament especialitzada i en el proteccionisme dels seus sistemes de producció i tècniques artesanals. Uns mínims nivells d'industrialització i modernització provocaran greus deficiències estructurals i debilitats en el sector que (sumades a una forta vulnerabilitat climàtica) portaran de manera recurrent greus cri-

sis. Com aquella referida al setmanari *La Crónica* del dia 1 de juny de 1905: «*Molts dels terrissers d'aquesta vila han tingut de marchar y buscar colocació en las fábricas de taps de Palamós; de manera que, una industria migrada que posehíam, es pot dir que l'habém perduda per no arrelar mes en aquesta vila, si es que no tinguém la sort de que algún foraster un xich més progressiu que'ls nostres fabricants de terrissa (cal fixar-se en que los terrissers bisbalencs treballavan ab los mateixos procediments de 200 anys enrera y que may s'han preocupat d'enviar als seus fills á fora per apendrer la cocció y vidriat de l'obra) se decideixi á venir á explotar, pe'ls procediments moderns la bondat de las terras d'aquestos voltants.*»

No serà fins a mitjan segona dècada del segle XX, amb la millora de la xarxa de distribució de fluid elèctric (a la Bisbal l'electricitat hi arribava ja des de 1898) i el gradual alleujament de les deficiències en els talls en el subministrament, que s'accelerarà la introducció de la mecanització en el cicle de fabricació de la ceràmica bisbalenca. ■

Una família de terrissers amb els seus treballadors al pati de l'obrador: terrisseria El Nuevo Mundo (popularment *cals Americanos*), cap a 1900 // FOTO: Autor desconegut.
PROCEDÈNCIA: Arxiu d'Imatges de Terracotta Museu.

INDRET

Pitu Basart > TEXT // Lúdia Masllorens > FOTOGRAFIA

Bordils

Entre les Gavarres, el Ter, el pla de Celrà i el pla de Mollet

Tinc la impressió que Bordils és un poble mal conegut. La carretera que va de Girona a la Bisbal passa per un dels veïnats de la vila –el de la Carretera– i deixa al nord el poble, nascut al voltant de l'església, i els altres veïnats. Moltes vegades visitem un indret si és un lloc de pas habitual per al cotxe; i em fa l'efecte que, si no es tracta d'un lloc subratllat, poca gent decanta, surt de la via principal, aparca el vehicle i trepitja el terròs. A mi m'ha passat això amb Bordils. Sempre l'havia vist com dos restos de cases, un a cada mà de carretera. Després m'he adonat que més enllà hi ha moltes més coses.

Un dijous, a primera hora de la tarda d'un dia assolellat de febrer, a can Piano, al carrer Almeda de Bordils, un carrer que uneix la carretera amb el nucli antic del poble, ens presentem cinc persones: la Lúdia i un servidor, que venim a escoltar, i tres persones nascudes a Bordils i que hi viuen, que ens han fet el favor

d'obrir-nos un xic les portes del poble. Un és en Josep Perich Combis (24-2-1939), el primer nat després de la guerra al poble, una guerra que hi va deixar marques profundes. En Josep és fill de can Piano –apòcope de Vulpiano, el nom del seu avi–, pagès d'aquesta terra de regadiu que dóna blat de moro, userda i mongeta set-setmanera, un nom que compta les setmanes que triga a llevar. Aquesta pagesia que en Josep porta a la sang, la va deixar oficialment quan va començar a treballar a la fàbrica Enri. Però en realitat allò que conforma la persona no es pot pas abandonar i ell no ho ha fet. Com tampoc no ha oblidat els principis de l'handbol a Bordils als anys seixanta, a la pista que té al costat de casa seva i que era de terra. En Josep va ser un dels fundadors d'aquest club, juntament amb en Capdeferro, en Batlle, l'Amagat i d'altres. Avui, segurament, l'handbol és l'activitat que dóna més nom al poble.

El segon és l'Antonio Moré Anglada (3-2-1940), de petit, aprenent de músic; i de més gran, treballador de banca i violí, saxo i tible de diverses orquestres: la Catalunya, d'en Desiderio Brugués, l'Amoga i la Costa Brava. Perquè Bordils, segons ens diu l'Antonio, és país de músics; del poble n'han sortit músics i mestres de música –en Josep i en Francesc Cassú, en Lluís Palet, en Narcís Perich, els germans Jofre, en Fernando i l'Esteve– i orquestres de renom, que es llogaven per les festes majors i que hi anaven a pas de carret: l'orquestra d'en Boris o la d'en Grau. El tercer informant és en Lluís Batlle Arpa (16-5-1937), carnisser del veïnat de la Carretera, de l'establiment conegut com a can Vicenç per herència familiar. Segons ell, Bordils era un poble de molts oficis: esclopeters –en Rossinyol i l'Arderiu–, cistellers –en Pep Piano, en Secundino Grau i l'Hortalà–, espardenyers, que feien soles de cànem,

PITU BASART [Cassà de la Selva, 1960. Filòleg]

LÚDIA MASLLORENS [Caldes de Malavella, 1967. Professora i artista]

i sabaters –com en Garganta, de qui en Jordi Bonet-Coll va escriure un perfil al número 12 de Gavarres.

En Martí Julià. Ens volem acostar al poble i per aconseguir-ho no hi ha millor fórmula que trepitjar la realitat, visitar els espais i les persones que hi fan vida. I fem això. Sortim de can Piano i prenem el carrer Almeda en direcció a l'església. Trobem algunes cases amb planta i presència: can Tor-

re, can Bosch, ca les Monges, antiga escola privada, d'un volum impressionant. A mig carrer, mentre en Josep ens indica on era l'antic col·legi del poble –l'actual va ser construït durant la República–, un home menut i amb gorra, de cara prima i ulls minúsculs treu el nas per la porta d'un garatge. «Mira, en Martí. Aquest sí que ens ho explicarà bé, sents?», diu en Lluís. I en Martí Julià s'acosta fins a la paret que tanca la seva propietat i

s'hi recolza. Aquest home, nascut al Torrent, una casa propera a la riera de Palagret i que aviat farà 95 anys, ens confirma que l'antiga escola era a can Batista i que quan ell hi anava hi havia dos mestres: «El senyor Vidal portava la classe de nois al pis de baix i, a dalt, la senyora Francesca ensenyava a les noies. Els dos mestres festejaven i ens feien portar *recados* d'un pis a l'altre». En Martí, viu com una fura i de somriure franc,

A dalt, vista general del poble amb els Àngels al fons. A sota, un detall del cementiri i el mas conegut com a can Berto.

UNA MIRADA EN EL PAISATGE

Miquel Pairoli > TEXT // Xavier Albertí > FOTOGRAFIA

Roca Ponça, el vigor de la terra

En terres de Solius, Roca Ponça és un d'aquells indrets que somouen qui els contempla, qui els trepitja. Arreu hi ha paratges àtons, que el caminant travessa sense afecte ni desafecte. D'altres suggereixen el benestar de la serenitat, de les coses ordenades i ben distribuïdes. I encara n'hi ha alguns que tenen una bellesa, una ànima que no sabeu ben bé si és d'aquest món. Mireu cap a l'horitzó, en aquell punt en què la vista es perd i en què es confonen el real i l'irreal... Cap d'aquests models no s'adiu amb el que és Roca Ponça. Aquí, la terra sembla que vulgui expressar una força interior poderosa, ferma, que emergeix mitjançant promontoris rocosos. El paratge és una mena d'erupció de la geologia, de les potències subterrànies i minerals que esbotzen la superfície i s'hi manifesten en forma d'agulles granítiques. És un paisatge agrest, dur. Fa l'efecte que us transmeti, no pas a través de la vista, sinó dels peus que el trepitgen, una intensitat, una energia, un vigor que procedeix de l'en-

tranya mateixa de la terra. Aquesta sensació de ser en un indret en què governa la geologia, en un paratge primitiu, megalític, és la primera i més forta impressió que ofereix Roca Ponça. Potser també la més ben definida i valuosa, perquè no és freqüent poder-la percebre amb tanta netedat, per bé que no sigui del tot insòlita en aquestes Gavarres, que són terra antiga, o a l'Ardenya mateixa.

Després d'experimentar aquesta força, que arriba per sentits més complexos, que tenen a veure amb la intuïció, hi ha allò que s'ofereix a la mirada i a l'oïda. La vall d'Aro, contemplada des de ponent. Alguna vegada hem guaitat aquest paisatge des de l'altra banda, sota la llum de llevant, des del Mirador de les Mirandes, a Romanyà. La conca poblada, urbanitzada, habitada, travessada per camins i carreteres. Els punts blancs de les edificacions que s'escampen per ací i per allà, més o menys agrupades; els vehicles, minúscules figures en moviment que, en la distància, semblen

MIQUEL PAIROLÍ [Quart, 1955. Escriptor i articulista d'El Punt]
XAVIER ALBERTÍ [Cassà de la Selva, 1961. Empresari]

de joguina, tot sota la verdor obscura del bosc de l'Ardenya que, des de Romanyà, s'estén a l'altra banda, a ponent.

Com si fos una pel·lícula, en què el relat avança mitjançant el joc de pla i contraplà, des de Roca Ponça obteniu el contraplà d'aquell paisatge. Aquí també atalaieu la vall, però des de ponent. Un panorama que s'estén entre el campanar de Solius i els gratacels de Platja d'Aro, que es retallen sobre el mar, la línia del qual, a llevant, tanca la perspectiva. Aquests contrastos de la realitat, campanar rural, gratacels turístics... És el país que tenim. No cal ser un apassionat dels jocs visuals ni un creient en la física quàntica per ser conscients que la mirada ens enganya, però certament també ens ofereix algunes certeses importants. Allò que es contempla des de Roca Ponça perfila

un retrat bastant ponderat i afinat de les condicions i servituds de l'època i del món actual. A ponent, enllà del bosc, s'albiren les esplanades de l'abocador de Solius, el cementiri on es van enterant els residus del nostre consumisme constant i desaforat, imprescindible, diuen, per a l'equilibri econòmic d'una societat que es basa en el vis sens fi de producció i consum, que gira i gira. Aquesta mateixa terra que a Roca Ponça comunica la seva força, una mica més enllà acull en el seu ventre les deixalles ben estratificades i acuradament se-

«A prop de les sis, toca la campana de Solius. Sembla encara més llunyana perquè el vent s'emporta les batallades. Deu ser l'hora del rés. 'Ora et labora'»

nes que vénen de l'abocador i que volen alt, lentament, sobre els rostos, i també veus llunyanes, potser d'escaladors, dels que solen freqüentar l'indret. Al cap d'una estona se sent com s'aproxima l'espetec del motor d'un parell de quads. Els veiem passar rabents, adelerats, per la pista forestal que hi ha a la fondalada. Cal tenir paciència, ja se sap. Aquest so també s'allunya i es perd. Tot passa... A prop de les sis, toca la campana de Solius. Sembla encara més llunyana perquè el vent s'emporta les batallades. Deu ser l'hora del rés. *Ora et labora* ☘

pultades que la nostra civilització hi va depositant. Un tresor, un fabulós jaciment per als arqueòlegs del futur. A llevant hi teniu Santa Cristina d'Aro i els turons edificats, coronats per la urbanització de Mas Nou, d'on davallen els *greens* del camp de golf. Aquestes perspectives, més llunyanes, tan inequívocament tocades per la mà humana, contrasten amb la roca neta de les parets dels Carcaixells d'en Dalmau, més a prop, o el cim del Montclar, coronat per una senyera, cap al sud. L'accidentat diàleg entre el llenguatge de la terra i l'obra humana.

A la tarda de maig, assolada, el so del vent de marineda sembla que faci més intens el silenci a Roca Ponça. El vent subratlla el silenci, el fa sentir. Però el silenci avui dia no perdura. Aviat se sent el xiscle d'algunes gavi-

A PEU DE GIRONA A LA PLATJA DE CASTELL

La Transgavarrenca

LA RUTA PARTEIX DE GIRONA I, PER CAMINS ACCESSIBLES I AGRADABLES, TRAVESSA TOT EL MASSÍS FINS A ARRIBAR A MAR, A LA PLATJA DE CASTELL, A PALAMÓS

Xavi Casorrán i Josep Matas > TEXT I FOTOGRAFIA

Segur que moltes vegades us heu preguntat per on es poden travessar les Gavarres des de Girona fins al mar seguint la carena per camins, sense anar per carreteres asfaltades i amb una ruta maca i fàcil de fer tant caminant com en bici o fins i tot corrent. Doncs aquest 31 de gener de 2010, vuit autèntics apassionats del nostre massís de les Gavarres ens hem atrevit a fer la travessa corrent des de la plaça de Sant Pere de Galligants, a Girona, fins a la platja de Castell, a Palamós. De Girona al mar. En aquest article us volem fer arribar la nostra experiència i donar-vos les eines per poder fer aquesta ruta, que nosaltres vam batejar com la Transgavarrenca, per un camí segur, amb alguna alternativa i de la manera que més us agradi, respectant sempre el medi natural que ens envolta.

Com que vam fer la travessa corrent, abans de començar vam quedar per fer una mica de distri-

bució logística de l'aventura. També havíem de deixar un vehicle a la platja per poder tornar a Girona i a més, per no anar gaire carregats, vam deixar una mica d'aigua i de fruita en dos punts del recorregut: a Santa Pellaia i al coll de la Ganga.

Tots a punt, el diumenge 31 de gener vam quedar a les set del matí per començar a quarts de vuit. Com que encara era de nit i feia fred, tots anàvem amb llums frontals i força abrigats. També portàvem petites motxilles especials per caminar, córrer i anar en bici de muntanya. Pensàvem que quan es fes de dia ens trauríem alguna peça de roba, però no ho vam fer, perquè va ser un dia de molt de fred en què ens va nevar dues vegades.

Per la vall de Sant Daniel. Començant des de la plaça Sant Pere anem per la vall de Sant Daniel seguint el riu Galligants. Havíem

decidit pujar pel camí de la pujada als Àngels, tot i que després comentarem altres alternatives per pujar. Seguint el camí Vell dels Àngels, un cop passem per sota l'autovia, al km 5, arribem a l'Olivet d'en Salgueda, on hi ha una panoràmica excel·lent que et permet passejar la vista 240° i, quan es té temps, seure en un dels escons construïts per en Pere Moner (1923-2008). Una placa recorda en aquest indret aquest fill de Sant Daniel que tant va ajudar a recuperar elements patrimonials i la història d'aquesta part de les Gavarres.

Continuant pel camí dels Àngels passem per la Casa de les Figues fins a arribar, al km 8 del nostre itinerari, al trencant de la pista que va cap a Sant Mateu de Montnegre. El camí dels Àngels des de Sant Daniel pot tenir algun tram una mica fort si algú vol anar-hi en bicicleta tot terreny (BTT) i no té gaire experiència a pujar per corriols. Per a qui vulgui, podem recomanar un parell més de rutes per arribar al mateix punt:

1. Des de Sant Daniel, anem cap al Roqueter i la font d'en Fita, continuem recte i quan el camí va cap a la dreta en direcció al 'Pirulí', hem de continuar recte passant per sota el viaducte de la variant i fins a arribar a la font dels Lleons. Des d'aquesta font seguirem recte per l'itinerari 3 de la Via Verda, que ja trobareu senyalitzat. Aquesta ruta està plena

SORTIDA Plaça Sant Pere de Galligants de Girona
ARRIBADA Platja de Castell a Palamós
RECORREGUT Aproximadament 51 km
TEMPS TOTAL DEL RECORREGUT 5 h 30 min.
Temps corrent aproximat: 5 h.
Temps estimat en BTT: 4 h 30 min.
Temps estimat caminant: 11 h. Es pot fer en dues etapes
DIFICULTAT Mitjana
DESNIVELL ACUMULAT 1.000 metres
ALÇADA MAXIMA 532 metres (puig de la Gavarra)
UNA ÈPOCA Tot l'any. Especialment a la primavera
ELEMENTS D'INTERÈS El monestir de Sant Pere de Galligants; el monestir de Sant Daniel; la pujada dels

Àngels; l'Olivet d'en Salguada; la Casa de les Figues; Sant Mateu de Montnegre; Santa Pellaia; el coll de Llueneres; el coll del Matxo Mort; el puig de la Gavarra; el puig d'Arques; el castell de Camós i Sant Cebrià dels Alls; el coll de la Ganga; el castell de Vila-romà; l'olivera mil·lenària del mas Ginesta; la platja de Castell; i en general, unes grans vistes panoràmiques

RELACIÓ DE DISTÀNCIES Sant Pere de Galligants (0 m), Olivet d'en Salguada (5 km), entrada pista de Montnegre (8 km), Sant Mateu (12 km), Santa Pellaia (16,5 km), coll de Llueneres (20,8 km), coll del Matxo Mort (22 km), puig d'Arques (28 km), coll de la Ganga (36 km), castell de Vila-romà (43,5 km), platja de Castell (51 km)

de cartells informatius de la flora de l'entorn i té una gran bellesa paisatgística, que culmina en el mirador de la vall de Sant Daniel i el Galligants. Per aquí arribareu a creuar-vos amb el camí dels Àngels tot just després de l'Olivet d'en Salguada.

2. Quan arribem a l'entrada de la Vall, tot just passada la font del Bisbe i per darrere del monestir de Sant Daniel, girem a l'esquerra i després a la dreta per anar en direcció al castell de Sant Miquel. Heu de pujar per la pista que va en direcció al castell i, just abans d'arribar a la pujada final,

us desvieu a la dreta per continuar en direcció als Àngels. Per aquí donareu una mica més de volta, però la pujada és perfecta per anar en BTT i no haver de patir gaire.

Continuant per la pista de la carretera dels Àngels a Montnegre, quan hem fet 12 km arribem a Sant Mateu de Montnegre. De lluny, ja veiem el seu campanar tan esvelt i característic. És l'hora de la missa de diumenge, una missa que ja ha començat. Per aquest motiu no ens hi quedem i ens limitem a admirar uns minuts l'entorn: el petit cemen-

tiri i tot el conjunt, que conserva encara l'estructura d'un petit nucli altmedieval.

De Sant Mateu al puig de la Gavarra. Des de la pista de Sant Mateu i sempre seguint la carena de les Gavarres, la vista a costat i costat comença a ser espectacular. Passem el turó de les Marietes (404 m) i el puig d'en Jeroni per arribar a tocar Santa Pellaia, que veiem a la vora però que deixem a l'esquerra per anar a trobar el camí que va al coll del Bou en direcció al mas Puig,

A la foto de l'esquerra, 7 dels 8 atletes que van fer la travessada: en Miquel Silva, en Josep Pera, en Josep Artigas, en Josep Massaguer, en David Martí, en Quim Paredes i en Josep Matas. Falta en Xavi Casorrán, que és l'autor de la fotografia.

Amb una sola guspira n'hi ha prou per passar del verd al negre

Aquest estiu, de foc... ni parlar-ne.

Les nevades d'aquest hivern han provocat molts danys als boscos de les Gavarres i això ha incrementat el risc de patir un gran incendi forestal. Aquest estiu, és cosa de tots **extremar les precaucions per evitar el foc.**

EL «PROJECTE DE PRESERVACIÓ, MILLORA I DIFUSIÓ DELS VALORS NATURALS DE L'ESPAI D'INTERÈS NATURAL DE LES GAVARRES (2007-2010)», HA PERMÉS L'EXECUCIÓ DE TREBALLS DE PREVENCIÓ D'INCENDIS FORESTALS EN UN TOTAL DE 70 HA.

PROJECTE DE

Consorci de
les Gavarres

AMB EL SUPORT DE

Obra Social "la Caixa"

Diputació de Girona
221 municipis

Generalitat de Catalunya
Departament de Medi Ambient
i Habitatge